

Голові разової спеціалізованої ради PhD 12838
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
доктору історичних наук, доценту
Піддубному Ігорю Андрійовичу

ВІДГУК

офіційного опонента
на дисертацію Кушніра Миколи Петровича
«Єврейські товариства в контексті етнонаціональних процесів на
Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст.»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 032 – Історія та археологія

Дисертаційна робота Кушніра М.П., яка була виконана на кафедрі історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича під керівництвом докторки історичних наук, професорки Марусик Т.В., є самостійним комплексним історичним дослідженням, присвяченим малодослідженій в українській і зарубіжній історіографії проблемі виникнення та становлення єврейського товариського руху на Буковині австрійського періоду (середина XIX ст. – 1914 р.). Дисертаційна робота виконана на високому науковому рівні і є першим в українській історіографії комплексним дослідженням з означеної проблематики. Автор упродовж багатьох років проводив кропіткі архівні розшуки в різних архівних установах України та зарубіжжя, зокрема Державному архіві Чернівецької області, Центральному державному історичному архіві України у Львові, а також в австрійських архівах (Відень, Інсбрук). З тексту видно, що автор, будучи глибоко зануреним у досліджувану ним тему, зокрема в якості директора Музею історії та культури євреїв Буковини, здійснив дійсно глибоке, системне й оригінальне історичне дослідження.

В умовах тих викликів, які постають перед Україною, вивчення історичного досвіду самоорганізації етнічних спільнот у поліетнічному середовищі набуває особливого значення. А отже, актуальність дослідження

є очевидною. Автор справедливо зазначає, що досвід буковинських євреїв у період модернізації Габсбурзької монархії є цінним для розуміння механізмів націогенезу, ролі добровільних об'єднань у збереженні етнонаціональної ідентичності та протидії асиміляційним процесам. Дисертація актуалізує проблему громадянського суспільства як запоруки демократичного розвитку, що прямо корелює з сучасними викликами для України та демократичного світу загалом. Дисертант обґрунтовано доводить, що вивчення добровільних об'єднань єврейської спільноти дозволяє не лише реконструювати механізми етнонаціональної самоорганізації в конкретний період історії, а й отримати важливі уроки для сучасних процесів націотворення та зміцнення структур українського громадянського суспільства в умовах зовнішньої агресії. У дисертації справедливо зазначається, що «активна участь громадян у вирішенні суспільних і державних справ, зокрема через громадські організації, є тією рисою, що позитивно вирізняє нашу країну на тлі тотальної пасивності російського суспільства» (с. 16). Такий підхід робить роботу актуальною не тільки для істориків, а й для широких кіл громадськості, політологів, соціологів та державних діячів, які займаються питаннями розвитку громадянського суспільства, націотворення.

Дисертант чітко та аргументовано формулює актуальність свого дослідження, визначає його мету та завдання, об'єкт та предмет. Варто відзначити логіку аргументації, яка визначається непересічною побудовою, що включає і акцент на історичному досвіді і на важливості теми для сьогодення. Акцентуація на сучасній війні РФ проти України, кризі глобалізації, загрозі авторитаризму, кризі національної ідентичності в Європі, досвіді Буковини як поліетнічного регіону та ролі етнонаціональних товариств у націогенезі та громадянському суспільстві.

Аргументованими є також і визначені дисертантом хронологічні рамки та географічні межі дослідження. Нижня межа чітко прив'язана до конкретної історичної події («Весни народів», революція 1848-1849 рр., що спричинила процеси правової емансипації євреїв). Верхня межа

аргументована не просто датою, а суттєвими змінами (воєнний стан, мобілізація, перерва суспільних процесів, розпад імперії). Дисертантом підкреслено та аргументовано унікальність періоду.

Географічні межі сформульовані коректно й науково. Вони чітко прив'язані до історико-політичного статусу території (коронний край Габсбурзької монархії), правильно вказано момент входження Буковини до складу імперії (1775 р.) і зміну статусу в 1876 р. (Австро-Угорщина), географічні межі повністю узгоджені з хронологічними (австрійський період Буковини) і з об'єктом дослідження, автор не розширює межі на всю «історичну Буковину» (включаючи молдавську частину), що правильно, бо тема стосується саме австрійської Буковини.

Всі ці елементи знаходяться у логічному та внутрішньо несуперечливому взаємозв'язку, відзначаються чіткістю формулювань та в цілому відповідають сучасним академічним стандартам дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дослідження дисертантом викладено повно та послідовно відповідно до існуючих вимог, а їх змістовне наповнення не викликає сумнівів. На наш погляд наукова новизна результатів проведеного дисертантом дослідження полягає в тому, що вперше в українській історичній науці автор концептуалізував усю сукупність добровільних єврейських об'єднань як елементи соціальної системи відкритого типу, спрямованої на забезпечення виживання єврейської спільноти в умовах етносоціальних, етнополітичних та етнокультурних турбуленцій. Це дозволило по-новому інтерпретувати процеси націогенезу євреїв Буковини як еволюцію від самоорганізації до національного руху. Також як сильні сторони новизни можна визначити суттєве поповнення дисертантом фактологічної бази щодо окремих єврейських товариств і їхніх членів, глибоке та концептуалізоване визначення політико-правового та соціально-економічного становища буковинських євреїв. Дисертант креативно підійшов до проблеми природи етнонаціональних процесів у середовищі єврейської

спільноти (зокрема в площині аналізу взаємодії сіонізму й діаспорного націоналізму, формування конкуруючих політичних груп тощо).

Методологія дослідження, викладена дисертантом, повністю відповідає вимогам сучасної докторської (PhD) роботи зі спеціальності 032 – Історія та археологія. Вона не є декларативною, а операціональною, адже автор не тільки перелічує методи, а й показує, як саме вони застосовувалися і чому саме цей інструментарій був обраний. Міждисциплінарний підхід є органічним, що особливо цінно для теми на стику історії, соціології та етнології, націєзнавства.

Дисертаційне дослідження М. Кушніра та його результати мають також і непересічне практичне значення, яке на наш погляд полягає в можливості використання матеріалів дисертації у викладанні курсів історії України, Буковини, єврейської історії, етнополітології тощо. Рекомендації автора щодо ролі громадянських об'єднань актуальні для сучасного державотворення.

Особистий внесок дисертанта є вагомим та відповідає існуючим вимогам. Апробація результатів дисертаційного дослідження М. Кушніра є достатньою, якісною та різноманітною. П'ятнадцять наукових публікацій (зокрема в іноземних виданнях), участь у підготовці збірників документів, участь дисертанта у численних наукових конференціях, симпозіумах, зокрема і закордоном (Велика Британія, Німеччина, Румунія) свідчать про високий рівень визнання результатів дослідження.

Дисертаційна робота Кушніра М.П. має чітку, логічно виважену структуру, яка повністю відповідає поставленій меті та завданням дослідження. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів (одинадцяти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (563 позиції), серед якої вагому частку становить література іноземна, та додатків.

У вступі чітко сформульовано актуальність, мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні та географічні межі дослідження, наукову новизну, практичне значення, апробацію та особистий внесок здобувача. Автор

обґрунтовано пов'язує тему з комплексною науковою темою кафедри історії України Чернівецького національного університету.

Перший розділ («Стан розробки наукової проблеми, теоретико-методологічний апарат і джерельна база дослідження») містить ґрунтовний історіографічний огляд, який охоплює праці українських, австрійських, німецьких та інших дослідників. На основі ретроспективного аналізу внеску науковців різних періодів констатовано відсутність у вітчизняній та зарубіжній історіографії ґрунтовних комплексних досліджень єврейської товариської проблематики Буковини австрійського періоду. Водночас виявлено окремі хибні та застарілі підходи щодо оцінки міжнаціональної ситуації того часу та її впливу на поведінку єврейської етнорелігійної спільноти. Значну увагу приділено джерельній базі, яка слугує надійною емпіричною основою роботи та дає змогу відтворити об'єктивну картину досліджуваних процесів.

Особливо цінним є обґрунтування автором методологічного інструментарію: поєднання загальнонаукових і спеціальних історичних методів з категоріальним апаратом соціології, загальної теорії систем та теорії соціальних мереж. Саме такий міждисциплінарний підхід дозволив не лише комплексно дослідити проблему, а й сформулювати важливі теоретичні положення про єврейський товариський рух як самовпорядковану відкриту соціальну систему, спрямовану на підтримку життєздатності етнонаціональної спільноти та розгортання національного руху як вищої стадії націогенезу.

Другий розділ («Причини та передумови активізації процесів самоорганізації єврейського населення Буковини») висвітлює еволюцію політико-правового статусу, соціально-економічне становище та особливості етнонаціональної ідентичності буковинського єврейства. Автор переконливо показує, що попри певний прогрес у правовій емансипації та економічному становищі, єврейська спільнота краю перебувала в складній ситуації. Соціальна необлаштованість, ігнорування національних прав і інтересів з

боку влади, а також прискорення асиміляційних процесів стали головними чинниками, що спонукали до виникнення формально незалежних від держави та релігійного самоврядування громадських ініціатив у формі добровільних товариств.

Третій розділ («Інституціоналізація єврейського товариського руху на Буковині») присвячений безпосереднім причинам виникнення перших товариств (кінець 1850-х – 70-ті рр.), їх організаційній структурі (статути, управління, принципи діяльності) та загальній динаміці. У ньому детально досліджено причини виникнення перших товариств, їх організаційну структуру та функціональну спрямованість. На основі аналізу значного масиву статутів (переважно з австрійських архівів) автор реконструював «типову» модель організації, механізми управління та принципи статутної діяльності. Важливим науковим результатом стало запропоноване автором чітке групування товариств за критерієм «цілі та завдання» на чотири групи (допомогові, релігійні, культурно-просвітницькі та інші, до яких увійшли й політичні). Це дозволило не лише виявити видові особливості кожної групи, а й простежити кількісну та якісну динаміку руху, зокрема стрімке зростання кількості товариств на початку ХХ ст. і появу політичних об'єднань як ознаки програмної зрілості національного руху.

Четвертий розділ («Участь товариств у соціальному, культурному і політичному житті єврейської спільноти Буковини (кін. 60-х рр. ХІХ ст. – 1914 р.)») демонструє практичні результати діяльності: соціальну підтримку, внесок у національно-культурне відродження (історія, мова, література, театр, освіта), роль студентських товариств у формуванні національної свідомості. Особливу увагу автор приділив ролі студентських товариств Чернівецького університету як каталізаторів національного пробудження та джерела національно-свідомих кадрів. Переконаливо показано, що культурно-просвітницькі товариства відігравали провідну роль у відродженні національної культури, популяризації історії, мови, літератури, театру та освіти.

Автор детально розглядає вплив двох протилежних ідеологічних течій — сїонїзму та діаспорного націоналізму, який, з одного боку, стимулював національну активність, а з іншого — призводив до внутрішніх протиріч і формування конкуруючих політичних груп. Найціннішим є висновок про те, що саме політичні товариства (Єврейська національна партія Буковини та Єврейська народна рада Буковини) певний час виконували функції політичних партій і досягли значних успіхів у відстоюванні національних прав євреїв краю, зокрема їх фактичного визнання окремим народом у Буковинському сеймі.

Висновки, зроблені дисертантом, логічно узагальнюють результати, відповідають поставленим завданням і містять чіткі теоретичні узагальнення. Додатки (список публікацій, апробація) підтверджують високий рівень апробації.

Разом з тим варто зробити деякі зауваження та рекомендації:

1. Згадуючи німецькомовну працю «Історія євреїв Буковини» доктора Германа Штернберга (і даючи на неї посилання внизу сторінки) та її український переклад 2019 р. під назвою «Історія чернівецьких євреїв», автору варто було б дати посилання і на цей український переклад також (стор. 27).

2. Перераховуючи внесок у дослідження історії буковинського єврейства у 1990-х – початку 2000-х рр. та посилаючись на працю Маріанни Гауслятнер «Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918–1944» («Румунізація Буковини. Забезпечення національних претензій Великої Румунії, 1918–1944.») автор у виносках внизу сторінки вказує, що ця праця заслуговує на особливу увагу, але не розкриває чому саме ця праця є важливою (стор. 30).

3. Автор перераховує представників молодшого покоління дослідників, зокрема таких, як: М. Вінклер і М. Бауер у Німеччині, Б.М. Гріль у Австрії, Д. Гренчук, Й. Ліхачу, Ф. Соломон та Й. Ростош у Румунії, Д. Рехтер у Великій

Британії тощо, але, на відміну від попередніх оглядів не дає посилання на їх праці, окрім М. Вінклера (стор. 31).

4. На наш погляд також варто було б скорегувати назву підрозділу 2.1. «Еволюція політико-правового статусу євреїв Буковини в 50–90-х роках ХІХ ст.», адже в тексті міститься посилання на нормативні акти, що виходять за хронологічні рамки, вказані у назві. Можливо, варто було б назвати «Еволюція політико-правового статусу євреїв Буковини кінця ХVІІІ – поч. ХХ ст.».

5. На стор. 81 автор вказує на брак авторитетних релігійних діячів, згадуючи, що душпастирські функції виконували т.зв. «даянім», яких дисертант називає «релігійними служками». Також автор наводить цитату про те, що вони «переважно здобули свою талмудичну освіту у Молдавії та російських провінціях і схожі на ідіотів». Втім, даянім (даяни) були суддями, складаючи так званий «бейт дін», який, наприклад, в умовах Російської імперії, дійсно за умови відсутності рабинату виконував не тільки душпастирські, а і адміністративні, судові, законодавчі функції (приклад Маріуполя). На наш погляд було б цікаво та корисно розкрити чому саме мала місце така різка, жорстка характеристика. Чим вона була викликана?

Попри зазначені дрібні зауваження, які мають рекомендаційний характер і не знижують наукової значущості та практичної цінності результатів дисертаційного дослідження, дисертація Кушніра М.П. є оригінальним, ґрунтовним і самостійним науковим дослідженням.

В цілому можна сказати, що дисертаційне дослідження М. Кушніра має високий науковий і практичний потенціал, суттєво збагачує історіографію Буковини, єврейської історії та історії громадянського суспільства в Австро-Угорській імперії.

Автор демонструє глибоке володіння темою, відмінну джерельну базу робота з якою сам по собі науковий подвиг, сучасний методологічний інструментарій, чітку та послідовну логіку викладу, органічний зв'язок історичного матеріалу з теоретичними узагальненнями. Особливо сильне

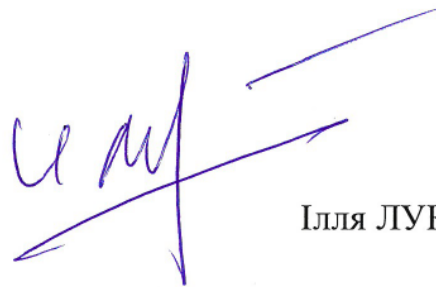
враження справляє цілісність роботи: від актуальності через методологію, емпіричний аналіз і до висновків — все працює на єдину концепцію єврейського товариського руху як відкритої соціальної системи, що забезпечувала виживання та національну консолідацію етносу.

Висновок: дисертаційна робота «Єврейські товариства в контексті етнонаціональних процесів на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст.», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – Історія та археологія, є самостійним, оригінальним і науково значущим дослідженням, яке відповідає усім вимогам, встановленим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим Постановою КМУ від 12.01.2022 р. №44 (зі змінами, внесеним згідно з Постановою КМУ №507 від 03.05.2024 р.), а також Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом МОН України від 12.01.2017 р. №40, а її автор Микола Петрович Кушнір заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – Історія та археологія в галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

«8» травня 2026 р.

Офіційний опонент:

Кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних наук
Національної музичної академії
України

Ілля ЛУКОВЕНКО

Трудноуважка Т. С.

Трудноуважка Т. С.